

تاریخ ایران باستان (۲)
از ورود آریاییها به ایران تا پایان هخامنشیان

دکتر شیرین بیانی

تهران

۱۳۹۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)
مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول: مهاجرت آریاییها به ایران
۵	نظری کلی به وضع فلات ایران پیش از ورود آریاییها
۱۰	فلات ایران از هزاره سوم تا هزاره اول ق.م.
۱۱	۱. اورارتو
۱۲	۲. هوریها (میتانیها)
۱۳	۳. کاسیها (کاسپی، کاشی یا کاش شو)
۱۵	۴. ماناها (ماننا)
۱۶	۵. لولوبیها
۱۷	۶. کوتیها (کوتیها)
۱۸	۷. ایلام
۲۶	ورود آریاییها به ایران
۲۸	حکومت هیتی (خیتی) در آسیای صغیر
۲۹	سکاها، کیمیریها و خزرها
۳۳	آریاییهای هند و ایرانی
۳۵	سرزمین مادر و چگونگی فرهنگ و تمدن اقوام آریایی هند و ایرانی
۳۶	فرمانروایی و جامعه آریایی
۴۴	دین و فرهنگ دینی
۵۰	فصل دوم: مادها، بنیان‌گذار اولین فرمانروایی آریایی در ایران
۵۰	چگونگی تشکیل حکومت ماد
۵۳	دیاکو (دیوکس) اولین فرمانروای ماد

صفحه	عنوان
۵۷	فرمانروایی فره‌ورتیش (فرااورتس)
۵۹	کیاکزار (هوُخْشتره) (۶۲۴-۵۸۴ یا ۵۸۵ ق.م.)، اوج نیروی حکومت
۶۳	آستیگ و سقوط شاهنشاهی ماد (۵۴۹-۵۸۴ ق.م.)
۶۶	علل سقوط شاهنشاهی ماد
۶۸	اوضاع اجتماعی، اداری و اقتصادی عهد مادها
۶۸	اوضاع اجتماعی
۷۲	اوضاع اداری و اقتصادی
۷۶	فرهنگ و تمدن عهد مادی
۷۶	فرهنگ مادها
۷۶	خط و زبان
۷۸	دین و فرهنگ دینی
۸۳	تعالیم زردشت
۹۰	روحانیان و وظایف آنان
۹۲	تمدن مادها
۹۷	فصل سوم: شاهنشاهی هخامنشی (۳۲۷-۵۵۹ ق.م.)
۹۷	چگونگی تشکیل حکومت هخامنشی
۱۰۰	کورش کبیر، بنیان‌گذار امپراتوری هخامنشی
۱۰۳	فتح لیدیه و تبعات آن
۱۰۶	کورش و مرزهای شرقی
۱۰۸	فتح بابل و پایان عهد عتیق
۱۱۲	فرجام کار کورش کبیر
۱۱۳	کمبوجیه (کبوجیه) (۵۲۲-۵۲۵ ق.م.)
۱۱۹	داریوش کبیر، اوج عظمت شاهنشاهی
۱۲۱	اقدامات داخلی
۱۲۵	سیاست خارجی، نبردها و کشورگشاییها
۱۲۸	مسئله یونان
۱۳۴	خشایارشا، ادامه عظمت امپراتوری
۱۳۶	پیگیری نبردهای یونان یا «جنگهای مدی» و فرجام کار

صفحه	عنوان
۱۴۴	اردشیر اول (۴۶۵-۴۲۴ ق.م.)، تفوق شرق بر غرب
۱۵۰	خشایارشای دوم و سغدیان (۴۲۵-۴۲۴ ق.م.)
۱۵۱	داریوش دوم (أخُس) (۴۲۳-۴۰۵ ق.م.)، منازعات داخلی
۱۵۳	اردشیر دوم، واپسین فروزشها
۱۵۸	اردشیر سوم، انحطاط امپراتوری
۱۶۱	داریوش سوم، آخرین شاهنشاه هخامنشی
۱۶۳	اسکندر در ایران، چگونگی نبردها و فتوحات
۱۷۲	علل شکستهای پی‌درپی هخامنشیان
۱۷۹	سقوط شاهنشاهی هخامنشی و فرمانروایی اسکندر مقدونی در ایران
۱۸۴	فصل چهارم: نظام اداری، اقتصادی و اجتماعی دوره هخامنشی
۱۸۴	نظام اداری
۱۸۶	چگونگی قوانین
۱۸۹	مقامات اداری
۱۹۱	تشکیلات اداری ایالات (ساتراپیها)
۱۹۴	پایتختها
۱۹۶	مقامات روحانی
۱۹۹	مقامات سپاهی
۲۰۱	تشکیلات اقتصادی
۲۰۱	تشکیلات مالیاتی
۲۰۴	کشاورزی و صنعت
۲۰۶	بازرگانی
۲۰۹	شبکه راهها
۲۱۲	اوضاع اجتماعی
۲۱۳	طبقات اجتماعی
۲۱۸	فصل پنجم: تشکیلات فرهنگی و تمدنی دوره هخامنشی
۲۱۸	دین و کاربردهای فرهنگی دین
۲۳۰	زبان و خط

صفحه	عنوان
۲۳۲	آداب و رسوم
۲۳۴	هنر
۲۳۴	شهرها و کاخها
۲۳۹	اشیاء هنری
۲۴۲	نتیجه
۲۴۵	منابع و مآخذ

مقدمه

کتاب حاضر تحقیقی است درباره دوره‌ای از تاریخ ایران که دو هزاره را در بر می‌گیرد و حائز اهمیت بسیار است؛ در این دو هزاره، این سرزمین سه مرحله را پیموده است:

۱. مرحله گذر از دوران عهد کهن (پیش از تاریخ) که ماجرای طولانی و پُر فراز و نشیب از بامداد زندگی خود داشته، شهرنشینی و تشکیل حکومت‌های اولیه را تجربه کرده و سرانجام به دنبال آن، فرهنگ و تمدنی شگفت و مهم به جهان ارائه کرده است. فلات ایران با کوه‌های بلند، دامنه‌های سرسبز و چشمه‌سارها و رودهای جاری از این کوه‌ها، بستر مناسبی بوده است برای ایجاد اجتماعات اولیه انسان‌های بومی، تشکیل و سپس تکوین زندگی مادی و معنوی پیشرفته که مراد ما از این تحقیق در این بخش، بررسی چگونگی جابه‌جایی عهد کهن (پیش از تاریخ) با دوران آریایی (تاریخی) است.

۲. مرحله ورود اقوام آریایی مستقر در منتهی‌الیه شرقی و شمال شرقی فلات ایران به داخل فلات، درنوردیدن عهد کهن و گشودن فصلی نو در این سرزمین که با تشکیل اولین حکومت آریایی شکل گرفته است. از این زمان، نظم نوینی در ایران برقرار می‌شود که هر چند پایه و مایه از دوران عهد کهن دارد، دگرگونی عمیق و وسیعی در نظم موجود به وجود می‌آورد. آریایی‌ها با مهاجرت‌های طولانی و متوالی به این سرزمین، سرانجام توفیق می‌یابند با آنچه از نحوه زندگی مادی و معنوی خود از سرزمین مادر به همراه آورده‌اند و نیز با تأثیرپذیری از نحوه زندگی بومی ایران، حکومتی تشکیل دهند که تا آن زمان بی‌سابقه بوده است. ایران که همواره چون پلی

بر سر گذرگاه شرق به غرب قرار داشته است، سرانجام نقش کارساز خود را در گستره عظیم جهانی برعهده می‌گیرد و مادها بنیان‌گذار شاهنشاهی ای می‌شوند که برای اولین بار در تاریخ، تقریباً سراسر فلات ایران را تحت سیطره گرفته، به آن وحدت می‌بخشد. این فرمانروایی با دستیابی به نیمی از بین‌النهرین (میان رودان) و ورود به مرزهای شبه جزیره آناتولی (آسیای صغیر) از سویی و رسانیدن خود به رود سند در هندوستان و سپس باختر از سوی دیگر و دستیابی به مهم‌ترین راههای جهان، در رأس قدرتهای شرق قرار گرفت و با نیرومندترین قدرت غرب، یعنی جهان یونانی (هلنی) به رقابت پرداخت و از اینجا بود که برای اولین بار دو قدرت بزرگ شرق و غرب به شناسایی رویارو و ارزیابی یکدیگر پرداختند. دیری نپایید که از درون حکومت ماد، اولین امپراتوری به معنی واقعی کلمه در جهان سر برآورد و آن شاهنشاهی هخامنشی بود. نظم نوین جهانی به گونه‌ای کامل شکل گرفت قلمرو ایران از سند تا نیل و از سیحون تا خلیج فارس گسترده شد. ممالک گوناگون متمدن و ثروتمند جهان چون آشور، بابل، مصر، نیمی از جهان یونانی و بخشی از هند غربی در این گستره جای گرفتند و تشکیلاتی برقرار شد که جوابگوی مقتضیات این چنین زمان و مکانی باشد. برای اولین بار فرمانروایی از شرق پای در غرب نهاد و تا آتن در قلب یونان پیش راند. هیچ‌گاه جهان این چنین یکپارچه نگردیده بود و جهانیان این چنین به یکدیگر نزدیک نشده بودند که نتیجه آن بارور گردیدن فرهنگ و تمدنی بود که شعاع آن جهان متمدن آن روز را در برگرفت و این اوج شکوفایی زندگی ایرانی در دوران ایران باستان بود.

۳. از آنجا که هر تولد، مرگی و هر عروجی، افولی به دنبال دارد، رقابت بین شرق و غرب یا ایران و یونان به برتری غرب انجامید. اسکندر مقدونی از نواحی کوهستانی شمال یونان سر بر آورد و با وحدت بخشیدن به سراسر خاک یونان، که غایت آرزوی هر دولت شهر یونانی بود، پا به خاک آسیا نهاد و غرب را که در حسرت چشیدن طعم گوارای اندوخته‌های هخامنشی، مدتهای مدید به تکاپو واداشته بود، کامیاب ساخت و این بار با فتح ایران و سقوط شاهنشاهی هخامنشی به

دست اسکندر، سومین نظم نوین جهانی ایجاد شد. از مقدونیه تا خلیج فارس و از سند تا نیل از آن یونانیها گشته بود. این بار جهان یونانی (هلنی) فاتق آمده و میخواست گذشته از سیطره سیاسی، نفوذ فرهنگی و تمدنی خود را نیز در جهان بگستراند؛ که از جهت فرهنگی توفیقی بسیار کمتر نصیب آن شد و باز زمانی نه چندان دور، ایرانیها به خود آمدند و این نظم را بر هم زدند.

در کتاب حاضر، سعی شده است که این فراز و نشیها، تولدها و مرگها و خلاصه این فروزشها و خاموشیها که در زندگی ایران و ایرانی، طی دو هزار سال روی داده است، هر چند فشرده و مختصر، تا حد ممکن دقیق و عمیق بررسی و مطالعه شود؛ توضیح آنکه بحث مربوط به هخامنشیان را که اطلاعات ما از آن افزونتر از دو بحث اولیه است، در چند فصل آورده ایم. باشد که توفیق یار بماند. انشاءالله.

در اینجا لازم می دانم از دکتر محمود جعفری دهقی که در بررسی علمی کتاب حاضر کمکهای ارزنده ای مبذول داشته اند، نهایت تشکر را بنمایم؛ کوششهای ایشان درخور تقدیر است.

شیرین بیانی

۱۳۸۱